

CARLYLE, CROITORAŞUL CEL VITEAZ SAU ARTA DE A-ȚI DA ÎN PETIC

MIRCEA MIHĂES

Necruțătorul, cinicul, ironicul Oscar Wilde nu și-a făcut nici un scrupul din minimalizarea plină de dispreț a uneia din marile cărți ale veacului al nouăsprezecetea. Pentru el, *Sartor Resartus*, capodopera lui Thomas Carlyle, nu e decât un deșeu encyclopedic, un dezmat lingvistic ordonat de ambițiile constructive ale unui maniac. "Filozofia vestimentației" păcătuiește, pentru Oscar Wilde, prin revârsarea necontrolată a unei materii stufoase și prin absența adâncimii presupusă (e ambiția scrierii unui tratat atât de pretențios despre îmbrăcăminte): "...ar merită să aduci aminte oamenilor că Filozofia straielor, în întregime, poate fi regăsită în scena lui Lear cu Edgar - un pasaj care are avantajul de a fi scurt și de a avea stil, în raport cu înțelepciunea grotescă și metafizică, oarecum declamatorie din Sartor Resartus."¹

Să fim atenți o clipă la calificative: absența concentrării și a stilului, "înțelepciunea grotescă", "declamativismul". Dar și "metafizica". Sunt acestea lucruri care merită a-i fi reproșate unui autor precum Carlyle? Si unei cărți care trăiește tocmai din citat, din aluzie, din parodie, din *d'après*, din rescriere, din proliferarea grotescului și din intenționata prețiozitate - e adevărat - "declamatorie"? Fără îndoială că nu. Wilde însuși n-a mers cu negarea până la ultimele consecințe. Severul său rechizitoriu e îmblânzit în ultima clipă, indulcit și scăpat de condamnarea la execuție capitală. În fond, insertul aparent negligient al relativizantului "oarecum" și etichetarea voios-admirativă a grotescului drept "înțelepciune metafizică" scapă lucrarea de la execuția capitală. Injuria ușor infantilă a lui Wilde nu e, nici pe departe,

tratamentul cel mai dur la care a fost supus Carlyle. Contestațiile au mers atât de departe, încât au transcens limita operei, adresându-se direct omului și biografiei sale. Figură iritată, aparent lipsită de flexibilitate - în orice caz, fără atât de comună aplecare spre "compromisul nobil" -, amestec de pustnic recalcitrant și de tribun vulcanic, Carlyle a dominat cu autoritate cultura britanică aproape o jumătate de veac. De la publicarea în foileton, între 1833 și 1834, în *Fraser's Magazine* (pentru a fi reluat în volum abia în 1836) a lui *Sartor Resartus*, până la târziile, postumele *Reminiscences* (1883) și *Letters and Memorials of Jane Welsh Carlyle* (volum pregătit pentru tipar de către Carlyle însuși, ca pentru a-și răscumpăra vina de a fi fost călăul moral al persoanei care l-a divinizat cu fanaticism), el a fost, poate, omul cel mai aclamat și mai detestat al puritaniei epoci victoriene.

Lucrare în care ambiguitatea relației dintre autor și scrișul său atinge aproape extremul, *Sartor Resartus* e opera unui enciclopedist rătăcit între pozitivității fundamentaliști ai veacului trecut. În deceniu al patrulea, moda parodierii biografiilor și autobiografiilor devenise deja o banală tehnică. Narațiunea autoreflectantă nu mai reprezenta demult o nouitate în domeniul strategiilor literare, iar pentru Carlyle parodierea acestei modalități era căt se poate de la îndemână. De fapt, el parodiaza un anumit fel de autobiografie, cea mai pretențioasă și cea mai lipsită de spectaculozitate exterioară dintre toate: autobiografia intelectuală.

N-a surprins pe nimeni constatarea că *Sartor Resartus* reprezintă pentru literatura biografică și autobiografică (ajunsă la o culme a expresivității, dar și la suprasaturație, în secolul al opt-sprezecelea) cam ceea ce fusese *Don Quijote* pentru romanul medieval: o sumă, o parodie și o transcendere a formulei consacrate. Capitolul al doilea, de pildă, poate fi citit ca o desăvârșită rescriere în cheie ironică a

autobiografiei narrative care a proliferat enorm în secolul anterior. Parodia e, însă, explicită, uzând și abuzând de atât de englezescul *tengue-in-cheek*. "Ca în orice fenomen, începutul rămâne întotdeauna momentul cel mai notabil", scrie Carlyle chiar în deschiderea capitolului intitulat, ca într-o nouă Biblie a vesmintelor, *Geneza*. "Prin urmare, nu ne vom afla odihnă până ce nu vom desluși în legătură cu fiecare dintre marii oameni, (...) toate împrejurările ivirii sale dintâi pe această Planetă și, prezentată cu cea mai mare risipă de amănunte, felul în care ieșirea sa Publică s-a înfăptuit".

Cum personajul central al cărții, Herr Diogenes Teufelsdröckh, nu se poate mândri cu o origine ilustră, "Geneza" lui nu e "nimic altceva decât o leșire". Coborâtă în zona derizoriusului, materia cărții va fi un imens bazar cu pretenții de exhaustivitate, în care îmbrăcămintea devine un operator filozofic, iar lunga, întortocheata, stufoasa istorie a ascunderii mădității umane, un minunat prilej de a sonda în adâncurile ființei.

Carlyle invită la "istoricizarea conștiință" a unui model de abordare a autobiografiei, și anume, ca posibil vehicul filozofic. E, fără îndoială, un demers ironic, o ironic care - ea la Robert Barton, faimosul autor al *Anatomiei melancoliei* - sterge granița dintre ceea ce scriitorul comunică intenționat și pura expresivitate involuntară. Cu tot acest bagaj supraponderal, Carlyle nimerește la întretăierea focurilor ideologice în care se confrunțau - a căta oară? - tendințele noului și încremenitele forțe ale vechiului.

Fără îndoială, o lectură a lui *Sartor Resartus* din acest unghi e extrem de plăzibilă. Într-o lucrare consacrată identității artistice a veacului trecut, Morse Peckham e căt se poate de explicit: "În secolul al nouăsprezecelea, cele mai uzate erau cele religioase și cele rationalist-empirice ale Iluminismului. Acum vom pătrunde și misterul titlului (*Sartor Resartus* -

"Croitorul răscroit"). Hainele omului sunt simboluri. Creând aceste haine, el e un croitor. Dar hainele lui se învechesc. El va trebui, prin urmare, să le croiască din nou, faurindu-si noi haine. În anumite perioade ale istoriei, hainele lui cele mai importante, cele pe care le-a cusut pentru a simboliza sinele, sunt zdrențuite. O astfel de perioadă a fost veacul al nouăsprezecelea."

Prezentarea oarecum metaorică a lui Peckhan invită, însă, la o discuție mai amplă despre semnificațiile istorice ale cărții lui Carlyle. Prin "îmbrăcăminte" trebuie să înțelegem, firește, un complex de atitudini și acțiuni prin care câteva spirite radicale ale secolului al nouăsprezecelea se raportau la o realitate în care nu-și mai regăseau nici identitatea, nici idealurile.

Asimilat, adeseori, categoriei dubioase și guralive a profetilor, Carlyle n-a fost, în fond, decât un idealist rătăcit într-un veac al certitudinilor trufașe. Proiecțiile sale mentale în mariile figuri ale istoriei (monumentala sa *The History of Frederick II of Prusia*, scrisă între 1858 și 1865, *The French Revolution*, 1837, și mai ales *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History*, 1840) nu îndeplinesc nici pe departe rolul unor scrieri profetice. Altfel spus, proiectarea în viitor e înlocuită de o mai realistă încercare de sincronizare cu marca cultură germană, al cărei ambasador în Anglia Carlyle s-a ambiționat să fie până în ultima clipă a vieții.

În 1830, când începe să scrie o istorie a literaturii germane (după ce tradușese, în 1824, o primă parte a lui Wilhelm Meister), premersă de o analiză surprinzătoare de avizată a literaturii germane a timpului său, *The Present State of German Literature*, 1827, după ce publicase în *The Foreign Review* studiile "Goeth's Elena" și "Goethe", precum și un al doilea studiu despre Jean Paul Richter), el face un ocol în masa informă de informații de care se folosea și compune o mică "piesă bizară", al cărei titlu provizoriu este

"Despre veșmintă". În octombrie 1830, notează referitor la ceea ce tocmai îi ieșise de sub pană: "Nu știu ce se va alege de ea". Curând, după ce zilele și noptile îi sunt ocupate de scrierea magnificelor *Characteristics*, el reîncepe să contureze cu mai multă claritate structura lui *Sartor Resartus*. Foarte repede, e clar pentru toată lumea că ne aflăm în fața unui experiment pe căd de uimitor, pe atât de derulant. *Characteristics* pregătise, într-un fel, apariția bizarei cărti, anunțată de o similară vivacitate deconectantă a stilului și de stranietașă șocantă a gândirii. Dar performanțele din *Sartor* reușesc să-i socheze până și pe partizanii înnoiilor estetice.

Și totuși, Carlyle avea ceva de profet. Dar era vorba mai degrabă de stilul omului, decât de substanța scrierilor sale. Tânărul Ralph Walde Emerson, care și descoperă, de peste ocean, în Carlyle mult-asteptatul maestru, îl descrie astfel, după vizita pe care i-a făcut-o în pustietatea recluziunii scoțiene: "Thomas Carlyle este un extraordinar vorbitor, la fel de uluitor în conversație, ca și în scris. Mai presus de orice, el nu e un savant, ca mai toti cunoscuții mei, ci un scoțian cu simț practic, așa cum găsești în prăvălia oricărui șelar sau fierar, și numai din întâmplare și printre un neașteptat spor, admirabilul savant și scriitor care este. Dacă vreti să știți cum cum vorbește, închipuiți-vă că Hugh Whelan (grădinariul) a găsit pe lângă munca lui zilnică suficient timp să-i citească pe Platon și Shakespeare, pe Augustin și Calvin și, rămânând neconcenit Hugh Whelan, ar vorbi cu dispreț despre toate aceste cărți prostete cu care s-a indeletnit, și veți obține tonul și vorbirea și râsul lui Carlyle".

Portretul continuă într-o notă a contradicțiilor, atât de dragă romanicilor: patetic și neînțeles, un fel de "clopot de catedrală ambulant", imposibil de imaginat altundeva decât în insula britanică, Carlyle pare a fi ultimul supraviețuitor al unei specii umane alese: "Forster of Rawdon

mi-a descris un dejun la o table d'hôte". Continuă Emerson, "într-un hotel oarecare din provincie unde-l dusese pe Carlyle și unde un canonic irlandez a rostit ceva. Carlyle a început să vorbească, mai întâi cheililor, apoi pereților, apoi, la urmă, fără echivoc, preotului într-un asemenea fel, încât a băgat groaza în întreaga asistență".

Acesta e personajul. Acesta e omul care a avut înimaginabila tare de a se izola, vreme de şase ani, la ferma soției, pentru a aprofunda în liniște studiul marilor cărți ale omenirii. Când tinerii de vîrstă lui nu se puteau sustrage atracției metropolei și șansei de a intra în atenția directorilor de ziare și ai opiniei publice, Carlyle a preferat recluziunea în lowland-urile scoțiene, la Craingenputteck, unde, în afara soției sale, mult-încercata Jane Welsh, nu zarea cu lunile nici o altă figură umană.

Când, mai târziu, devinește un fel de guru ale cărui cuvinte erau așteptate cu înfrigurarea însetatului care descoperă în desert un izvor, tinerii au început să se bulucească spre modesta lui locuință din Chelsea, în suburbii Londrei. Dar n-au descoperit decât un profet ce nu se eliberaște încă de nihilism, un mauvais démiurge demn de răzvrătiri veacului al opt-sprezecelea, anti-îluministi din familia lui Joseph de Maistre și care, mai târziu, ar fi putut fi subiectele de admiratie ale Tânărului Cioran: un ange dechu care și trăta admiratorii cu dispreț și își ofenza învățăcei contrazicându-i violent: "Ei profesă libertatea, el ține parte sclaviei; ei laudă republicile, lui îi place Tarul Rusiei; ei îl admiră pe Cobden și comerțul liber, el este pentru protecționism în politica economică; ei mânâncă vegetale și beau apă, el e un scoțian care crede în entuziasmul neprefăcut al englezului pentru carne de vită și de oaie, ei laudă convingerile morale, el ridică în slavă crima, banii, pedeapsa capitală și alte atrocități drăgălașe ale legii engleze. El doresc libertatea presei, iar el crede că

primul lucru pe care l-ar face, dacă ar ajunge în Parlament, ar fi să-i dea afară pe toți jurnaliștii".

Însă, remarcă Emerson, giganticul personaj era capabil, în egală măsură, să susțină exact contrarul ideilor de mai sus, pentru simpla placere de a șoca mediocritatea trufășă și searbădă. S-au spus despre el vorbele care se rostiseră, cândva, în legătură cu Dr. Johnson: "Dacă glontul lui a dat gres, va veni să te doboare cu patul pistolului".

Aceste neobișnuite trăsături caracteriale se vor regăsi cu ușurință în scrisul său. Capabil "să trăiască și să moară pentru lucrurile pe care le apără", Carlyle e desăvârșitul mercenar al unor țeluri pe care, cu o uluitoare răceală, le stabilește dinainte. Desigur, în buna tradiție a fair play-ului insular, el nu se va angaja niciodată în slujba unor idealuri ignobile. Dimpotrivă, se vrea un campion al moralității, iar umorul său devastator e dovada cea mai pregnantă că nemumăratele sale cruciade - chiar când seamănă cu niște execuții capitale - se petrec întotdeauna în zona de luminozitate mistică a adevărului. Imposibil de "rubricat", după expresia lui C. Antoniade,⁷ în una sau alta din științele spiritului, Carlyle pare a apartine tuturor deopotrivă și nici uneia în totalitate.

Filosof fără sistem, moralist practicând un eticism à rebours, istoric fără respectul obiectivității faptelor, poet fără o prea clară definită artă poetică, Carlyle e în toate aceste domenii un pasional. Critica sa literară e mai apropiată de ficțiune, pe când tratatele de istorie sunt adevărate opere critice ori chiar poeme în presă. "A scris pamphlete care sunt niște predici și niște imnuri", notează exegetul său român,⁸ pentru ca apoi să-i schizeze acest portret: "Viața lui spirituală a fost o continuă luptă: luptă întâi pentru a scăpa de sub influența unei culturi înăbușitoare, luptă pentru a se dezbară de prejudecățile și hipocriziile curente, luptă pentru a-și încheia o lume de cugetare personală și a-și forma o

concepție despre viață care să fie în concordanță cu trebuințele cele mai adânci ale spiritului său, luptă pentru a-și spune cuvântul, pentru a proclama adevărul învățăturii ce aducea. Cum era un spirit drept, și-a urmat calea fără sovâială, fără altă preocupare decât adevărul; pururca a rămas credincios firii lui și nu a seris un singur rând pe care să nu-l fi crezut cu adevărat din toată inimă. Viața acestui om e pilda vie a unei vieți de sinceritate, cu sine însuși și cu lumea, fără slabiciuni, fără transacțiuni. A renunțat la iluziile cele mai scumpe și mai măngâietoare când logica neinduplecătă a dezvoltării propriului său spirit a cerut-o; nu s-a preocupat niciodată de ce aveau să zică alții de faptele sau vorbele sale, n-a linguisit pe nimeni, n-a crățat pe nimeni; de multe ori, sinceritatea și veracitatea sa i-au înstrăinat prietenii din cei mai buni. Nu s-a plâns, nu a căutat să-i împace".

Portretul, poate suferind de un manicheism ușor bombastic, tipic criticii de identificare, are avantajul de a fi susținut oricând prin opera, prin scrisul lui Carlyle. Temperamentul, intensitatea gândirii, spectaculozitatea afirmațiilor îl făceau să pară un personaj cu totul nepotrivit cu peisajul puritanismului victorian. El a vrut să regândească totul pe cont propriu. Alura profetică - despre care s-a scris intens - nu micșorează însă impactul unei gândiri perfect placată pe valorile contemporaneității și, în egală măsură, pe exagerările și excentricitățile acesteia. Radical prin temperament și angajat prin opțiunile existențiale imediate, Carlyle are toate trăsăturile activistului social. Naiv și fundamental încolțit de insovabilele cehetări ale vieții imediate, el a știut să vadă salvarea societății de ciuma lăcomiei, a materialismului, a irresponsabilității și a unei competiții bezmetice (care își uită adeseori nu numai punctele de plecare, dar și pe cele de sosire) prin apelul constant la valorile istoriei. Didactic în chip pragmatic, el propune o doctrină a veșniciei

confruntări dintre trecut și prezent. Contemporanii săi sunt obligați să învețe lecția trecutului pentru a trage învățăturile cuvenite. E o sarcină pe care o poate îndeplini, susține Carlyle, doar individul în care coexistă tripla personalitate a istoricului, a gânditorului politic și a metafizicianului.

În această ordine a ideilor, "transcendența metafizică" presupusă de aproape fiecare din cărțile lui e reacția conștientă și clar direcționată împotriva utilitarismului dominant al vremii și împotriva doctrinarului acestuia, Jeremy Bentham. Hedenismul naiv al utilitaristilor se revendica formulei magice "The greatest happiness of the greatest number" ("Fericirea cea mai mare pentru cei mai mulți") în care scopul vieții era desemnat ca acțiune utilă depusă în vederea obținerii fericirii. În același timp, Bentham propunea un fel de comunism *avant-la lettre*, statuând că individul e în mod obligatoriu fericit dacă stratul social din care provine e fericit! Cuantificată, fericirea, ca și morala, sunt lucruri ușor de obținut, dacă individul își urmează în mod stăruitor traseul dinainte stabilit.

Nesistemnică, nepropunându-și un război coerent cu viciile timpului său, Carlyle optează pentru o devâlmășie a furiei, pentru spulberarea violentă a dogmelor atât de comode în care veacul său părea să se complacă. E o atitudine mai degrabă romantică, reacționând aparent subiectiv la viermania doctrinară propusă de diversi activiști iluminati ai zilei. Rând pe rând, el pune sub semnul întrebării și experimentalismul științific al lui Newton, și epistemologia, atât de găunoasă a lui Locke, și scepticismul de serviciu al lui Hume, și etica adânc strâmbă a "aritmeticenilor" utilitaristi, proclaimând dreptul de a gândi cu propria minte și de a oferi o vizion personală asupra lumii.

Firește, dilemele lui Carlyle îmbracă adeseori forme ce se revendică filozoficului - deși nu filosofia e terenul său de predilecție. Ucenic al gânditorilor

romantici germani, el a preluat de la Kant distincția dintre Rațiune și Înțelegere și "conceptul de idealitate a Spațiului și a Timpului".¹⁰ Deși, pe o latură, el a abhorat vulgaritatea experiențelor științifice ale lui Newton, de la Fichte a învățat că legile științei sunt întrupări conceptuale ale voinei Divine. De origine romantică și fichteană e și doctrina eroilor și a cultului eroilor. Pe urmele filozofului german, Carlyle distinge între un Eu și un Non-eu, din împrejurările individul, alegând forțele pozitive, va reuși să construiască o lume mai bună, în care eroii se manifestă ca forțe de echilibru și de progres istoric și social.

Despre eroi, cultul eroilor și eroicul în istorie (1840) e exemplificarea - oarecum conjuncturală, ca geneză - a ideilor despre istorie ale lui Carlyle. Fondată pe teoria "oamenilor mari", a "Istoriei Universale" înțeleasă ca poveste a ceea ce a reușit omul să facă în decursul timpului, seria de conferințe reunite sub acest titlu e o dovedă clară a înrăuririi lui Goethe. Prinț-un straniu proces de atribuire, Carlyle dă impresia că preia de la marelui său maestru o seamă de idei care, deși sunt în spiritul gândirii acestuia, n-au fost niciodată exprimate tale-quale. Teoria Omului Mare, cel care creează istoria (dar nu e creat de ea) se situează tocmai la antipodul concepției lui Goethe. Aceasta propovăduia mai degrabă o filozofie a renunțării la sine prin subordonarea elementelor "joase" din ființă umană forței triumfătoare a armoniei întregului. Carlyle radicalizează nuantările (adeseori atât de fine, încât nici nu pot fi decelate) ale lui Goethe, propunând un ascetism încrâncenat, în maniera temperamentală - prin exces și radicalitate - a lui Rousseau.

Eroii și cultul eroilor propune o doctrină în care pot fi discernate mai multe surse de inspirație, aparent contradictorii. De la profetii Israelului provine mesianismul devastator al unor forțe ivite, parcă, pentru unicul scop de a măntui lumea. Articulată prin intersectarea concepției

platonice a regelui-filozof și a celei plutarhiene a făcătorului de legi, ele se întâlnesc în teribilul tumult romantic: de la rebelul byronian, la discursul suprasaturat de revelații al lui Keats și la viziunile abundente ale lui Wordsworth și Coleridge. Pe cine și ce angajează Carlyle în astfel de demersuri? Firește, nimic altceva decât propria ființă gânditoare, asezată la întăierea celor mai inflamate direcții ale unei istorii confuze.

Nevoia de ordine, de confirmare și de motivare a unei intuiții adânci îl conduce pe Carlyle la o strictă etichetare a personajelor demne de a purta emblema unui timp. Deși perceptuat ca unic și irepetabil, Eroul e multipersonal și pluriform, la fel de cuprinsător ca și Istoria Universală (Carlyle are o adevărată predilecție pentru majuscularea termenilor cu care operează!) Pentru el, Eroi sunt "modelatorii, matricele și, într-un sens mai larg, creatorii", iar "sufletul întregii istorii a lumii poate fi considerat pe bună dreptate chiar istoria acestora". Cum cele șase conferințe care alcătuiesc volumul *On Heroes, Hero Worship, and the Heroic in History* propun fiecare căte un tip uman demn de acest nume, putem considera că avem de-a face doar cu un protoism de circumstanță: acest număr ar fi putut oricând fi amplificat.

Primul model propus de Carlyle este cel al eroului ca divinitate. Exemplul adus în discuție este cel al lui Odin, zeul nordic, reprezentant al păgânismului scandinav. Eroul ca profet: o istorie a lui Mahomed și a Islamului. Eroul ca poet: Dante și Shakespeare. Eroul ca preot: Luther, Reforma; Knox, Puritanismul. Eroul ca om de litere: Johnson, Rousseau, Burns. Eroul ca rege: Cromwell, Napoleon și Revoluționarismul modern. Toate aceste șase fețe ale unicii și același personalități generice alcătuiesc formule de asalt ale idealei cetății a spiritului. Din păcate (și acesta e un lucru adeseori reproșat lui Carlyle), existența acestor modele presupune și un protocol al

recunoașterii lor. De ce, de pildă, eroii-regi sunt Cromwell și Napoleon, ambii ajunși pe cele mai înalte trepte ale conducerii statului pornind ca *out-sider-i*, nebeneficiind de "originea divină" a regalității? Din păcate, din dizertațiile patetice și emoționale ale lui Carlyle nu rezultă cu exactitate modalitatea identificării eroului. Conștiens de acest neajuns, Carlyle propune o metodă pe care o sugerase, cândva, Goethe: doctrina reverenței. Adică facultatea omului de a-l recunoaște pe cel superior lui și de a-i se supune. Fără indoială, astfel ieșim din cadrele tradiționale ale democrației și optăm pentru un fel de sclavagism intelectual de origine divină, în care despotați luminiți promit să aducă raiul pe pământ.

Perspectiva lui Carlyle se revendică nu perspectivei modernității, ci uneia a nostalgiei. Oricum am privi-o, aici zac și germanii aceluia *Führerprinzip* care a făcut și încă mai face atâtea ravagii. Un feudalism întârziat, un radicalism social anti-democratic nu aveau cum să nu se infiltreze în viziunile mecanic-aurorale ale lui Carlyle, în care Ideea filozofilor germani e echivalentul insular al Omului Providențial (precum Cromwell, de pildă).

Există în aceste considerații o anumită mistică și un refuz al evidenței. Trăind într-o lume a aparențelor, departe de certitudinile vremurilor trecute, când viața era o realitate magică, atârnând între cerul izbăvitor și iadul punitiv, omul se vede constrâns să suporte povara, imprecisa dar chinuitoare, a unci epoci de tranziție: dinspre o lume a valorilor pierdute spre una a valorilor nerelevante.

Chiar și în *Sartor Resartus*, scriere, în fond, ideologică, idei precum cele de mai sus sunt pure întâmplări. Calvinist scoțian, Carlyle va fi marcat pe viață de accesele insurecționale ale celor două determinări, biologică și religioasă, în care a trăit. Examinarea nemiloasă a societății contemporane îl duce la concluzia că lumea are nevoie nu de artiști, ci de profeti.

Or, biografia sa sugerează tocmai imaginea unui profet *malgré soi* - cel puțin văzută prin filtrele așezate de Carlyle însuși. Singurătatea desăvârșită - de la Craingenputtock, întreruptă doar de scrisoarele lui Goethe și de vizita (de o zi!) a americanului Emerson, poate fi considerată echivalentul retragerii în desert a profetilor asiatici. Construit interior, blindat împotriva măruntelor diversiuni ale cotidianului, Carlyle se va proiecta mereu pe fundalul unor acțiuni ample. Cruciade ale spiritului, serierile sale atacă marile teme ale omeneirii: Universul, Moartea, Viața, Dreptatea, într-o îndrăzneță identificare a autoritatii divine și a conștiinței umane.

Există în toate încercările lui Carlyle un efort disperat de a demonstra că la originea lucrurilor, în inima conștiinței umane, sunt sădite semințele Binelui și ale Dreptății, chiar dacă formulele în care le percepem omul pot fi deconcertante. Rousseauismul lui, ignorat cu bună știință, substituie rationalismului genevezului o mistică a autocunoașterii, un îndemn de a opune experienței comune experiența divină a revelației.

Cu toate acestea, Carlyle n-a fost un moralist - în sensul stabilit de marii eticieni continentali ai veacului al șaptesprezecelea. Morala a reprezentat doar materia primă a unui spectacol artistic în care scriitorul se lasă pervertit de propria expresivitate. Acuzat când de trădare a înaltei cauze etice, când de fals profetism, el a fost perceput de mulți contemporani drept un "Ieremia cu castanete", mai interesat de spectacolul profetilor decât de substanța acestora. În realitate, tehnica lui Carlyle a fost mai degrabă una a pictorului, decât a filozofului. Forțele antagoniste ale universului, Binele și Răul, Dreptatea și Injustiția, Credința și trădarea sunt folosite în funcție de capacitatea lor expresivă, de ceea ce poate face artistul cu ele. Ceea ce contemporanii ar fi putut numi - cu o sintagmă de mai târziu, a lui Julien Benda - "trădarea cărturilor", n-a fost decât

firsecul "imoralism" al creatorului, care fișează selectiv materia primă a scrierilor urmând o logică străină percepției comune a realității.

Construcția simfonică a lui *Sartor Resartus* nu provine neapărat din intențiile didactice ale lui Carlyle, ci dintr-o poeticitate involuntară pe care o dobândește textul său. Tema centrală a cărții - o replică, între altele, la *Spiritul legilor* a lui Montesquieu, care, pe urmele magistratului, s-ar fi putut la fel de bine intitula *Spiritul hainelor* - e încercarea de a desluși complicatele aventuri spirituale care l-au transformat pe om dintr-o ființă primitivă într-o creatură evoluată. Forța care a produs această metamorfoză extraordinară este instinctul pe care îl are doar omul, și pe care Carlyle îl numește instinctul de a se împodobi. Această temă, schelet întortocheat al unui fabulos construct psihologic, e parazitată, la rândul ei, de o mulțime de secvențe paralele, apărute din voința de cuprindere universală a autorului, dar și de tentațiile unui coroziv umor zeflemitor.

Însă numai punctul de plecare e parodic și devastator-comic. Diogenes Teufelsdröckh, profesor de "lucruri în general" la universitatea Weissnichtwo (Nu-știu-unde) dizertează cu multă gravitate în jurul cătorva dintre marile dileme filozofice ale omenirii: problema existenței și a Divinității, misterele Universului, morala și locul ființei umane în lume. Dar, printr-un substitut ironic, printr-un anticlimax permanent, doctorul Teufelsdröckh coboară înaltele discuții în zona prozaică a volănașelor, a șorțurilor, a mătăsuriilor și a postavurilor, ba chiar și în aceea a zdrențelor. E o întreagă metafizică textilă, în care, pe un ton de maximă seriozitate, sunt discutate futilitățile lumii; pentru ca, în secvențe imediat următoare, Teufelsdröckh să ne vorbească despre Absolut și Divinitate, despre Natură și despre Lucrul-in-sine.

Cum e posibil, se întreabă autorul pe un fals ton de indignare, cum e posibil

ca Știința să rămână indiferentă - după ce a rezolvat toate problemele lumii, de la aceea a sistemului planetar și a gravitației, până la misterele migrării heringilor și falsificării băuturilor - tocmai față de ciudătenia Tesăturilor, materia în care se află învelit însuși Sufletul Omului? (În gustul romantic pentru unicitați, Carlyle e un fervent al majusculărilor: concepte și imagini, definiții și acțiuni, toate aspiră la funcția de modele ordonatoare ale lumii). Si tot el răspunde: norocul lumii vine, și de această dată, de la germani, care s-au gândit să sistematizeze ignorata filozofie a îmbrăcămintei, cu ometiculitate de care doar ei erau în stare.

În fapt, *Sartor Resartus* e marele omagiu pe care Carlyle îl aduce culturii și filozofiei germane. Nu numai personajul central, Herr Teufelsdröckh e german, dar și majoritatea exemplelor, precum și dublarea conceptelor cu varianta lor germană, ca pentru a le da un spor de credibilitate, ticurile verbale sunt preluate din germană. Faptul că un astfel de subiect n-a putut fi dezvoltat pe sol britanic e dovada, pentru narator, a decăderii științei și a felului în care "grandoarea noastră mercantilă și neprețuita Constituție, împrițând o tendință politică sau una imediat-practică asupra întregii culturi engleze, împiedică liberul zbor al gândului. (...) Ce intelect englezesc ar fi putut alege un astfel de subiect, sau măcar să dea din întâmplare peste el?"

Convenția manuscrisului găsit și a transformării autorului în simplu editor al acestuia trădează și ea obsesia scenariilor misterioase, exercitată cu atită fascinație asupra romanticilor. În realitate, nu e greu de descoperit identitatea aproape perfectă dintre autor și personajul său. Detaliile biografice tree aproape neschimbate în viață și în pagină, iar admirația nemărginită a lui Carlyle pentru Germania, cultura și spiritul germanic conferă scrierii un pronunțat caracter omagial.

Iată, cum descrie autorul

împrejurările apariției straniei cărți pe care se grăbește să o prezinte publicului englez: "Aparitia acestei unice Lucrări despre veșmintele trebuie să fi produs o surpriză mai mică cercului de apropiați ai Autorului decât restului lumii. Pentru noi însine, puține lucruri s-au dovedit mai neașteptate. Profesorul Teufelsdröckh pare să ducă, în perioada în care l-am cunoscut, o viață cât se poate de liniștită și de retrasă: un om dedicat întru totul înaltelor Filozofiei; ar fi fost mai firesc, dacă ar fi publicat ceva, să publice o refutare a lui Hegel și Bardili, pe care-i puse în chip destul de straniu, sub o comună interdicție; și abia apoi să coboarcă, așa cum a făcut aici, în furiosul și zgomatosul For, cu o argumentare care nu poate decât să exasperze și să dezbină. N-a fost vorba nicicând între noi despre o Filozofie a veșmintelor, după căte îmi pot aduce aminte. Dacă în înaltul, tăcutul, meditativul Transcendentalism al Prietenului nostru detectăm vreo tendință practică oarecare, aceasta era cel mult Politică și, într-o anumită perspectivă, și pe moment mai ales speculativă, Radicală".

De ce s-a impus, totuși, Sartor Resartus, dintre toate tratatele științifice și pseudo-științifice care au proliferat atât de patimăș în întregul veac al nouăsprezecelea? Răspunsul nu e complicat: pentru că avem de-a face cu una din cele mai complexe scrieri în care filionul autobiografic se îmbină cu o uluitoare deschidere culturală. Primită cu scepticism și confuzie de către primii săi cititori, în Fraser's Magazine, cartea a trebuit să aștepte apariția celorlalte scrieri ale lui Carlyle pentru a-și dobândi notorietatea. Calitățile și defectele scriitorului coexistă în egală măsură în aceste pagini, într-o scriitură turbionară ce amestecă accentele aproape isterice cu lirismul metafizic, monotonia explicatiilor savante cu pregnanța vizuinilor de sfârșit de lume, într-un stil stigmatizat de avânturi poetice și căderi resentimentare, acoperind întreaga gamă "du sublim le plus azuré à la plus basse

vulgarité".¹²

Demonstrația lui Carlyle oscilează între o reproducere quasi-științifică a probelor și una simbolică, stabilind filiații și paralelisme de multe ori surprinzătoare. Atacurile necontenite îndreptate împotriva societății contemporane, deriziunea fără sfârșit și spiritul de frondă guvernăză întreaga strategic dezvoltată în *Sartor Resartus*. Spre marca oroașe a spiritelor inguste, el vede Vârsta de aur a omenirii proiectată în viitor, și nu în trecut, așa cum susțineau apărătorii tradiției. Înanalizabil, discursul lui Carlyle e un amestec de fulgurații poetice și de vorbe de spirit, de greoaie desfășurări demonstrative și de iudice, vaporioase maxime.

În oricare dintre aceste situații, amprenta germanismului e mereu vizibilă: în ardoare, în ambiția construcției și în "entuziasmul transcendental" de sorginte kantiană. Parcursul doctorului Teufeldröckh refac drumul sufletului uman, de la frământarea fără obiect, până la obsesionala scrutare a sinelui. Trecând prin fază Eternului Nu (*The Everlasting No*), sufletul va sfârși prin a admite existența lui *The Everlasting Yea*, afirmația solară pe care, sub forma întrebilor Yes avea să nemurească Joyce: "Cu Sufletul omului se întâmplă ca și cu Natura", scrie Carlyle. "Inceputul Creației e Lumină".

Acest panteism de circumstanță e, în fond, substanța din care își construiește Carlyle discursul despre magia hainelor, despre transferul de identitate dintre haină și om, precum și despre extraordinara putere de a-i induce individului o personalitate distinctă. Într-o dizertație în care personajele sunt regi, Carlyle transformă demonstrația într-o pildă cu iz oriental: "Taie-i cu scalpelul; vei găsi acolo aceleasi viscere, țesuturi, ficat și alte organe vitale; examinează mecanismul lor spiritual: același mari trebuințe, aceeași mare lăcomie și puține mijloace; aș pune rămășag unu contra zece că un căruță... ar fi cel

mai bine înzestrat dintre ei. Ce-i deosebește atât de mult? Hainele".

Kantianismul în răspăr al lui Carlyle, asemenei kantianismului româncilor, refuză ideea de sistem și de dogmă, interpretându-l în sensul primordialității intuiției poetice. "Filozofiei prime" i se contrapune, în chip natural, un discurs al fragmentului și un expozeu care trăiește în supraabundență rebelaisiană a informației și a exemplelor, dar, mai ales, în plăcerea imaginării unui discurs umoristic atoatecuprinzător. Nu e nici un secret că tratatul de filozofie a hainelor imaginat de Herr Teufelsdröckh (*Die Kleider, Ihr Werden und Wirken*) și "răscroit" pe englez este de către viitorul rector al Universității din Edinburgh și echivalentul ironic al teoricii transcendentale expusă de Kant în *Critică rățiunii pure*. Numai că rigorii extreme a kantianismului i se substituie un discurs în care băscalia a înlocuit pedanteria, iar beția de cuvinte a surclasat maniacala obsesie a preciziei termenilor. Si totuși, chiar din această orgie semantică, tășnește sămburtele cunoașterii, încolțind pe neașteptate și căstigând un pariu în care nu avea nici o sansă. Iată cum rezumă Carlyle-autorul teoriei lui Diogenes Teufelsdröckh, omul-ficțiune în ale cărui străie pare să se fi simțit atât de bine: "Toate lucrurile vizibile - scrie minunatul doctor - sunt embleme; ceea ce vezi nu este acolo pe propria lui socoteală; strict luat nu este acolo deloc. Materia există numai spiritual, pentru a reprezenta vreo Idee și a o întrupa. De aceea, Hainele, oricără de disprețuit le-am socotit, au o însemnatate atât de adâncă. Hainele, de la mantia regească în jos, sunt emblematici nu numai pentru nevoie, dar și pentru biruința viețeană asupra nevoii. Pe de altă parte, toate lucrurile emblematici sunt Haine, tesute de cugetare

sau de mână: nu trebuie oare ca Închipuirea să ţeasă Veșmintele, Corpuri vizibile în care să se reveleze creațiunile și inspirațiunile, altfel invizibile, ale Rățiunii noastre...?

Se zice că oamenii sunt îmbrăcați cu Autoritate, îmbrăcați cu Frumusețe, cu Blestem și altele. Mai mult, ce este Omul însuși și toată Viața lui pământescă decât nu o Emblemă, un Veșmânt sau o haină vizibilă pentru acel divin Eu al lui, căzut aici ca o scânteie de lumină, din înălțimea Cerului? Se mai zice de asemenea că este îmbrăcat cu un Corp. Se mai zice că Limbajul este veșmântul Cugetării; mult mai bine s-ar zice că Limbajul este Veșmântul de carne, Corpul Cugetării.

De ce să mai înmulțim exemplele? Stă scris: Cerurile și Pământul vor trece ca un Veșmânt, ceea ce sunt într-adevăr: Veșmântul vremelnic al celui Veșnic. Tot ceea ce există sensibil, tot ceea ce reprezintă spiritul pentru Spirit este o Haină, o Îmbrăcămințe întreagă, pusă trecător și care trebuie să fie lepădată. Astfel, în acest subiect plin al Hainelor bine priceput, se cuprinde tot ceea ce oamenii au gândit, au visat, au făcut și au fost: întregul Univers exterior, cu tot ceea ce conține într-însul, nu este decât Înveșmântare; și escenă oricărei științe stă în Filozofia Hainelor" (trad. C. Antoniade).

Ciudatul titlu își relevă, astfel, întreaga semnificație parodică. Croitorul inițial, cel care a luat măsurile și a stabilit culoarea și grosimea materialului, profesorul german, e "răscroit", la rândul său, supunându-se, împreună cu întreaga lui enciclopedie textila, acelorași suplicii la care supusese el, asemenei unui ironic Pico della Mirandola, tot ceea ce poate fi cunoscut din lumea foșnitoare a veșmintelor... și încă ceva pe deasupra.

Note și bibliografie

1. Oscar Wilde, *Intențiuni*, în română de Mihai Rădulescu, Ed. Univers, București, 1972, p. 214.
2. Paul Jay, *Being in the Text. Self-representation from Wordsworth to Roland Barthes*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1984, p. 94.
3. Morse Peckham, *Beyond the Tragic Vision: The Quest for Identity in the Nineteenth Century*, Braziller, New York, 1962, pp. 184-185.
4. Ralph Waldo Emerson, "Carlyle", în *The Portable Emerson*, Selected and Arranged with an Introduction and Notes by Mark Van Doren, The Viking Press, New York, 1963, p. 590.
5. Ibidem, p. 593.
6. C. Antoniade, *Thomas Carlyle*, ed. a II-a, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1912, p. 1.
7. Idem.
8. Ibidem, p. 2.
9. Samuel C. Chew and Richard D. Altwick, *The Nineteenth Century and After (1789-1939)*, Routledge and Kegan Paul, Ltd., London, 1967, p. 1315.
10. Idem.
11. Logan Pearsall Smith, "Thomas Carlyle: The Rembrandt of English Prose", în *Victorian Literature. Modern Essays in Criticism*, Oxford University Press, London, Oxford, New York, 1970, p. 117.
12. Victor Basch, *Carlyle, l'homme et l'œuvre*, Gallimard, Paris, 1938 p. 124.